

Temanotat 2006/8:

Pensjonering i skoleverket etter år 2000

Temanotat 2006/8

Pensjonering i skoleverket etter år 2000

Utarbeidet i avdeling for utredning

Utdanningsforbundet
Postboks 9191 Grønland
0134 OSLO
www.utdanningsforbundet.no

Innholdsfortegnelse

1. Innledning og konklusjoner	5
2. Er det endringer i omfanget av nye pensjoner?	6
3. Er det endringer i avgangsformene?	7
4. Hva er skjedd med gjennomsnittlig pensjonsalder?	9
5. Er det endringer i forskjellene mellom pensjonsavgangen i skoleverket og staten?	13

I. Innledning og konklusjoner

Dette notatet er en oppdatering og videreføring av tidligere analyser av samme tema:

- Temanotat 2004/2 "Pensjonering i skoleverket - endringer fra 2001 til 2002",

Utdanningsforbundet

- Temanotat 2002/8 "Pensjonering i skoleverket etter 1999", Utdanningsforbundet

- "Pensjonering i skoleverket på 90-tallet", Lærerforbundet 2000

Grunnlaget for videreføringen er nye data fra Statens pensjonskasse for pensjonsavgangen fram til 2005.

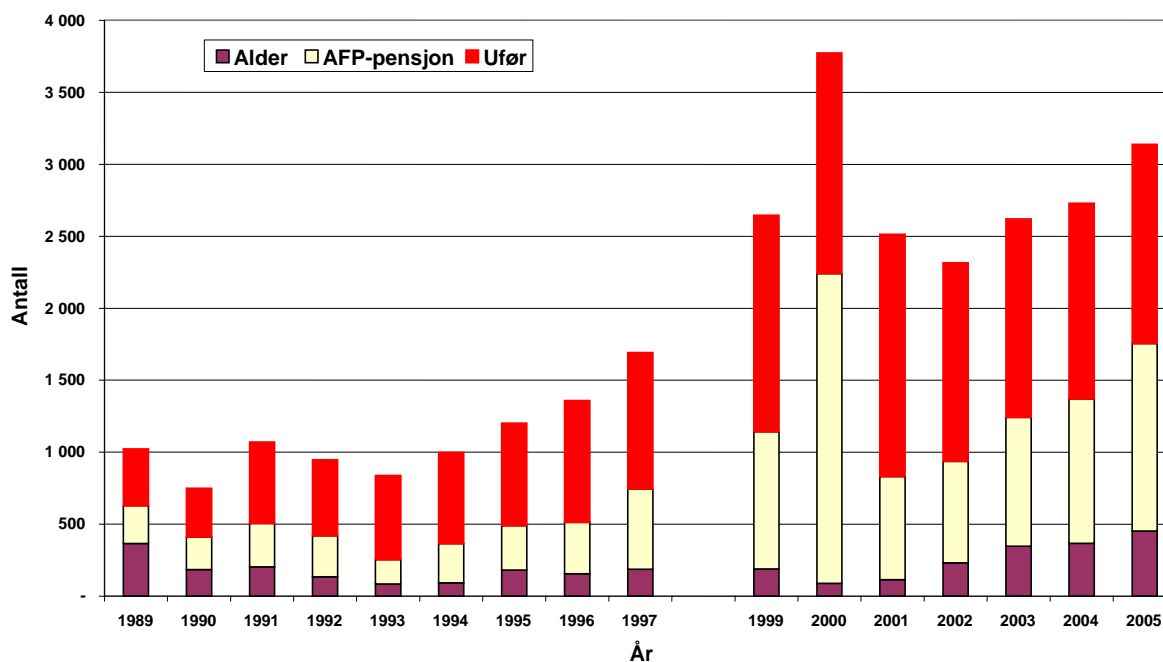
Konklusjoner:

1. Nytildelte uførepensjoner for undervisningspersonalet i skoleverket er klart redusert fra 2001 til 2005. Dette gjelder både antallet pensjoner og den relative andelen. Andelen uførepensjoner er redusert fra 67 til 40 % av de nye pensjonene i perioden. For kvinnene er andelen uførepensjoner redusert fra 75 til 51 %.
  2. Nye alderspensjoner (ved 67 år) har økt fra en andel på ca 5 % av pensjonene i 2001 til 15 % i 2005.
  3. Gjennomsnittsalderen for nye pensjonister i skoleverket er 60 år i 2005. Den er økt fra 56,5 år i 2001 og er tilbake på nivået på begynnelsen av 90-tallet.
  4. Andelen nye uførepensjoner i staten er også redusert mellom 2001 og 2005, med en tilsvarende økning i alderspensjonene. Endringene er omtrent på samme nivå som i skoleverket.
  5. Andel uførepensjonering i de nye pensjonene i skoleverket er nå på samme nivå som i staten. Sammenlikning av pensjoneringsmønsteret for kvinner i skoleverket og staten viser at avgangen med uførepensjon er forholdsvis lik i de to etatene.
  6. I debatten om revisjon av pensjonsordningene har det vært satt fokus på at folk bør stå i arbeid til de er 67 år eller eldre. Med den vekten som uførepensjonene fortsatt har (ca 45 %), hjelper det lite at det skjer små positive endringer med de 15 % som alderspensjonene utgjør. Det er uførepensjoneringen før 60 år som fortsatt er utfordringen når det gjelder å heve gjennomsnittsalderen for pensjonering.
  7. Samlet er det fremdeles 85 % av lærerne som går av før 67 år med en annen avgangsform enn alderspensjon. Det viser at en pensjonsreform som ikke tar hensyn til dette, enten vil påføre lærerne ulempen ved at de på grunn av belastningen må gå av med en lavere pensjon, eller de må stå i yrket noen ekstra slitsomme år før en senere avgang.
  8. Det kan synes som innsatsen med å bedre arbeidsforholdene for de eldre arbeidstakerne i skoleverket har virket slik at uførepensjoneringen av arbeidstakerne over 40 år har avtatt i de senere årene.
-

2. Er det endringer i omfanget av nye pensjoner?

I de tidligere notatene om pensjoneringen i skoleverket¹ ble det påvist vesentlige endringer i avgangen i løpet av 90-tallet. Særlig dramatisk var endringene fra 1997 til 2000, slik det går fram av figur 1.

Figur 1. Fordeling av pensjonsavgang i skoleverket etter type, 1989 til 2005

Videreføringen av tallene til 2005 viser at avgangen i 2000 var spesielt høy. Dette skyldes usikkerheten i forbindelse med endringene i AFP-ordningen. Så godt som alle som hadde muligheter til å gå av med denne type pensjon gjorde det, enten på grunn av at de var bekymret for at ordningen skulle opphøre, eller for å få en gunstigere pensjon.

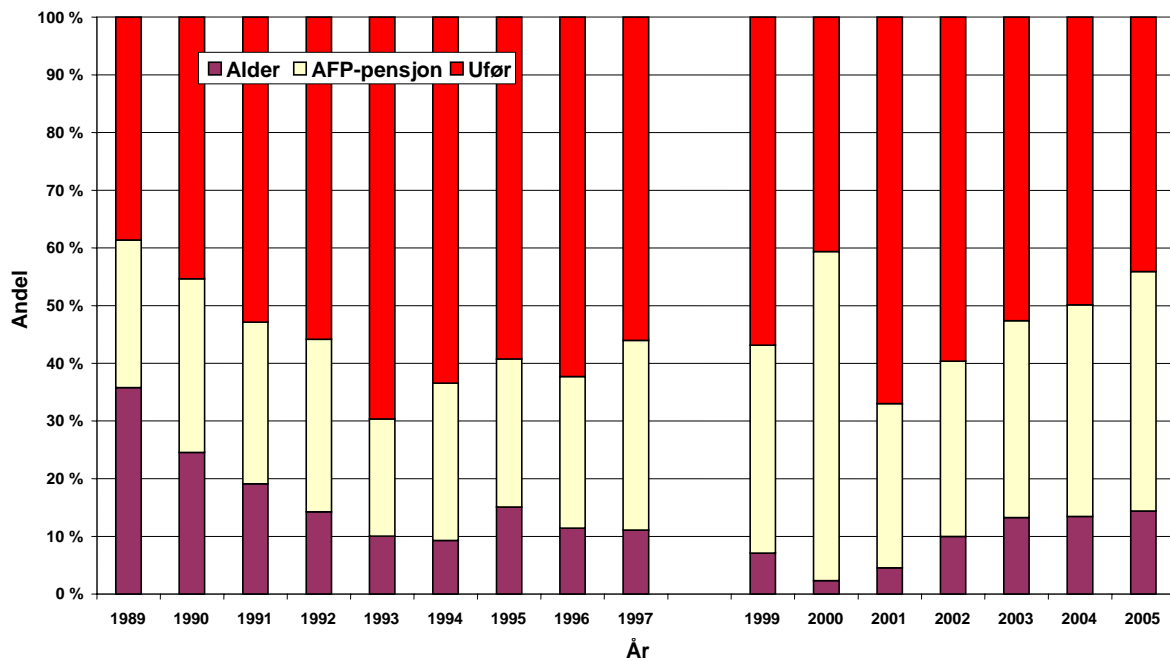
Etter 2000 synes situasjonen å være mer stabil, med en vekst som kan forklares med at gjennomsnittsalderen i lærerpopulasjonen er økende, spesielt i de aldersgruppene som har muligheter til å gå av med pensjon. I kapittel 3 drøftes om det er endringer i de relative andeler av pensjonstypene, og i kapittel 4 er det sett på utviklingen av gjennomsnittlig alder for pensjonsavgangen.

¹ Se listen i innledningskapitlet

3. Er det endringer i avgangsformene?

Ved begynnelsen av 90-tallet skjedde det en endring i avgangsmønsteret i skoleverket ved at andelen nye uførepensjoner vokste fra ca 40 % til 60 %, og de nye alderspensjonene (fra 67 år) avtok fra ca 35 % til ca 10 %. I figur 2 vises dette sammen med utviklingen videre til 2005.

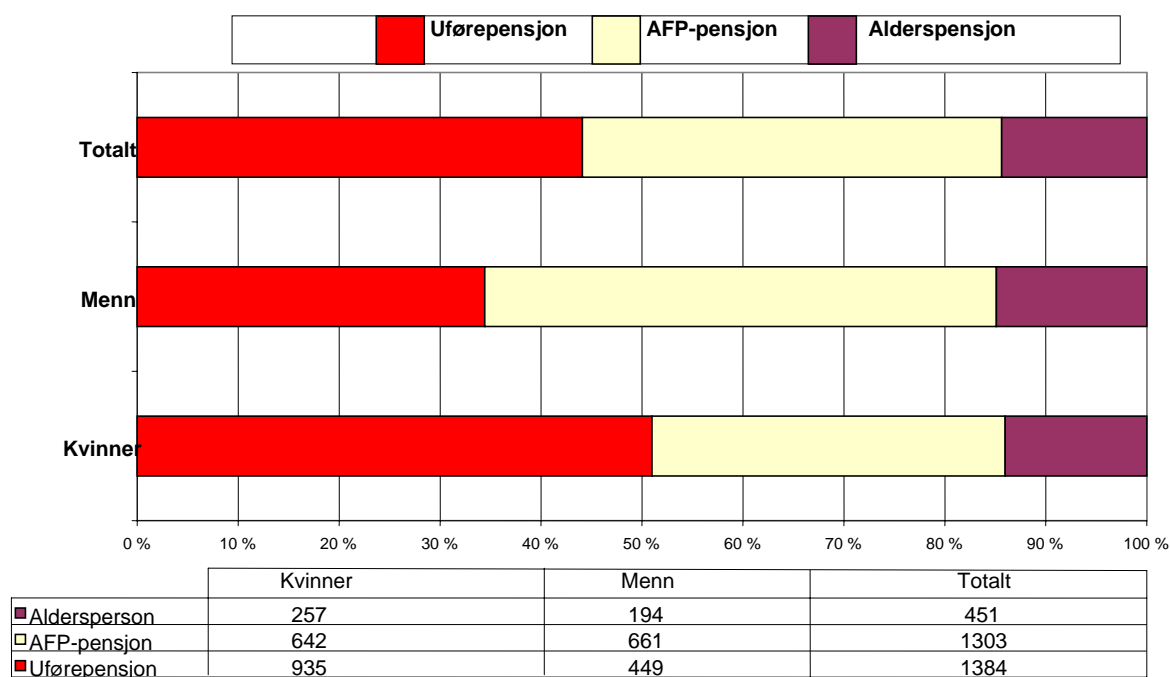
Figur 2. Fordeling av pensjonsavgang i skoleverket på de ulike typer 1989 til 2005

Figur 2 bekrefter at andelen av AFP-pensjoner i 2000 var spesielt høy. Etter 2000 er situasjonen mer lik den vi hadde på midten av 90-tallet. Fra 2001 har andelen av alderspensjonene økt fra ca. 5 % til ca. 15 %. Nedgangen i andelen for uførepensjonene er fra 67 % i 2000 til 44 % i 2005. Figur 2 viser også at det er en jevn nedgang i andel uførepensjonering og en jevn vekst i alderspensjoneringen i perioden 2000 til 2005.

Fordelingen av pensjonsavgangen separat for kvinner og menn i skoleverket er vist i figur 3.

Figur 3. Typefordeling for nye pensjoner for kvinner og menn i skoleverket 2005

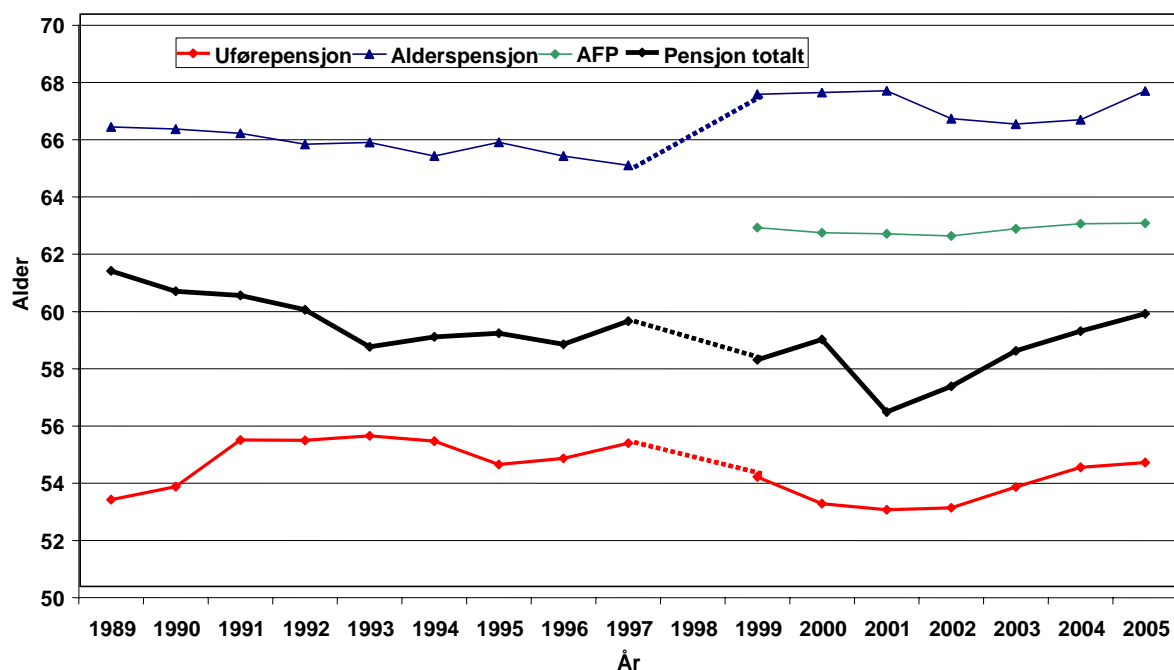

Figur 3 bekrefter de forskjellene i pensjonsavgang mellom kjønnene som er påvist i tidligere analyser. Fortsatt går vel 50 % av kvinnene av med uførepensjon, mens det er ca. 34 % av mennene som går av med denne type pensjon i skoleverket. Nedgangen i uførepensjoneeringen og økningen i alderspensjonene fra 2001 til 2005 gjelder både kvinner og menn.

4. Hva er skjedd med gjennomsnittlig pensjonsalder?

På midten av 90-tallet var gjennomsnittsalderen for nye pensjoner på vel 59 år. Fra 1997 til 2001 falt gjennomsnittsalderen til 56,5 år. Utviklingen er vist i figur 4.

Figur 4. Gjennomsnittlig alder for nye pensjonister 1989 -2005

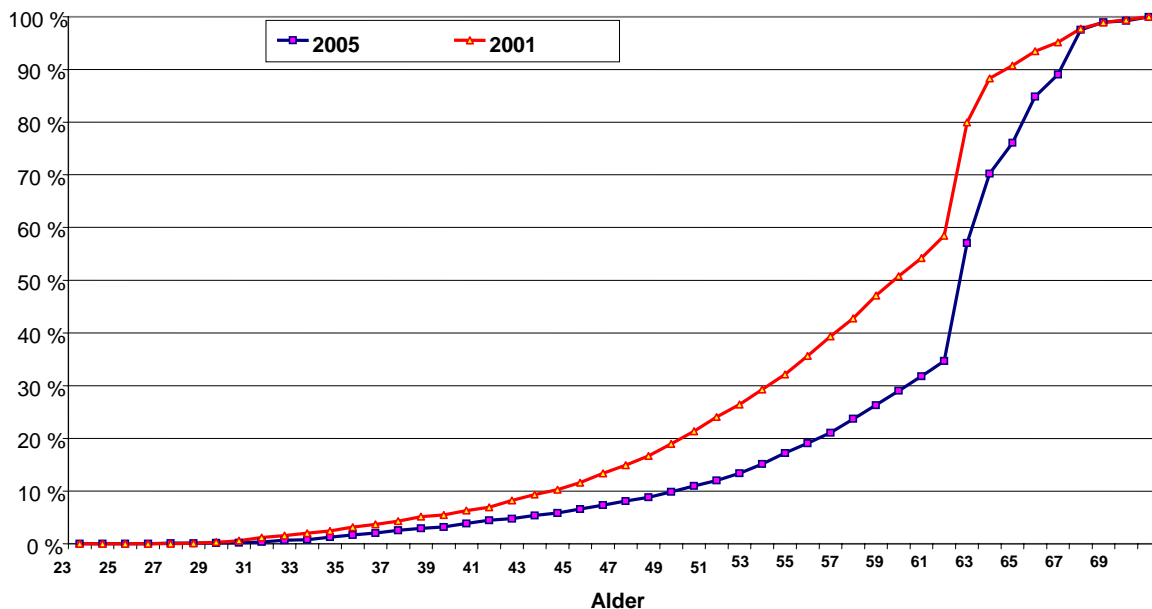

Dette skyldtes i hovedsak at gjennomsnittsalderen for de nye uførepensjonene samtidig falt fra ca. 55,5 år til 53,1 år. For de ordinære alderspensjonene økte gjennomsnittsalderen med ca. 2 år i samme periode, men da andelen for denne typen pensjonering er så lav, har den liten innvirkning på gjennomsnittsalderen for avgangen totalt. Pensjoneringsalderen for AFP har vært forholdsvis konstant på ca. 63 år. Dette viser at undervisningspersonalet i hovedsak går av så snart de kan etter 62 år.

Fra 2001 har det vært en jevn stigning i gjennomsnittsalderen for avgang med ny pensjon, og i 2005 er avgangsalderen i skoleverket 60 år, og er tilbake på nivået på begynnelsen av 90-tallet. Diagrammet viser at dette i hovedsak henger sammen med den klare økningen i gjennomsnittsalderen for avgang med uførepensjon.

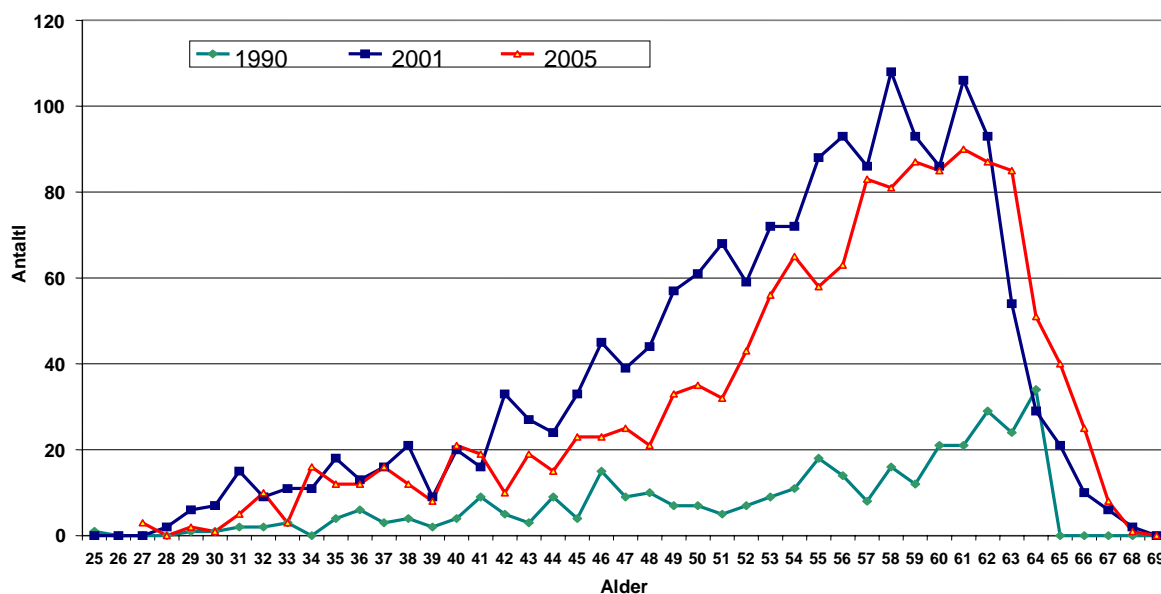
For å se nærmere på avgangsprofilene i 2001 og 2005 er den oppsummerte andel nye pensjoner ved hvert alderstrinn vist i figur 5.

Figur 5. Oppsummert andel pensjoner ved hver alder i skoleverket

Figur 5 viser at samlet avgang inntil 61 år, dvs. uførepensjoneringen, har endret seg vesentlig. I 2001 utgjorde den ca. 60 % mens den i 2005 var redusert til 35 %. Forskjellen framkommer ved at avgangen har vært jevnt synkende i alle alderstrinnene fram til det blir mulig å ta ut AFP-pensjon ved 62 år. Denne gjennomgående endringen viser at det er ikke er endringer/ forskyvninger i alderssammensetningen som er årsaken, men at selve avgangsmønsteret har endret seg. Dette er ytterligere bekreftet i de følgende avsnittene.

Figur 6. Aldersfordeling for nye uførepensjoner i skoleverket

Utviklingen av aldersfordelingen for uførepensjonene i skoleverket er vist i figur 6. Kurvene viser en sterkt voksende avgang fram til 62 år. At uførepensjoningene avtar etter 62 år skyldes at når muligheten til AFP inntreer, velges i hovedsak denne avgangsformen framfor uførepensjoning. AFP virker derfor som en avlastning på uførepensjoningene, og det kan synes som om denne typen pensjoning oppfattes som en mer verdig avgang for dem som er 62 år eller eldre. Dersom AFP-ordningen skulle opphøre, er det rimelig å anta at det blir en økning av uførepensjoningene etter 62 år. Virkningen av å redusere eller oppheve muligheten til AFP-pensjoning vil derfor være begrenset til en del av de ca. 40 % som i dag benytter denne avgangsformen.

Ser en nærmere på aldersfordelingene for de nye uførepensjonene i årene 2001 og 2005, bekreftes den systematiske nedgangen i uførepensjoningene i aldersgruppene fra ca. 40 til 64 år. Uføreavgangen synes å være faseforskjøvet i 2005, slik at avgangsfrekvensene inntreer ved en alder som er fire til fem år senere enn i 2001. Forklaringen kunne derfor være at avgangen er kohortavhengig, dvs. at den følger en ulik størrelse på alderskullene etter som de øker i alder. Diagram 6 viser at dette neppe er tilfelle, da alderskullene fra 51 til 58 år er temmelig like i størrelse. Den gjennomgående tendens til mindre uførepensjoning fra 2001 til 2005 er derfor en reell nedgang i hyppigheten av denne avgangsformen i de enkelte alderskullene yngre enn 62 år. For alderskullene eldre enn 62 år er det en økning i hyppigheten av uførepensjoningene. Dette kan være et resultat både av at endringene i AFP-ordningen i 2001 har gjort det økonomisk vanskeligere å velge denne avgangsformen som et alternativ til uførepensjoning, og at disse alderskullene har økt.

I Temanotat 2002/8 ble det sagt følgende om pensjonsdebatten:

I den aktuelle debatten om "tidligpensjoning" har det vært satt fokus på at folk bør stå i arbeid til de er 67 år eller eldre. Utviklingen av gjennomsnittsalderen, slikt den er vist ovenfor, viser at det er uførepensjoningene før 60 år som er utfordringen dersom en ønsker å heve gjennomsnittsalderen for pensjoning. Med den vekten som uførepensjonene har (60 til 70 %), hjelper det lite at det skjer små positive endringer med de 10 % som alderspensjonene utgjør.

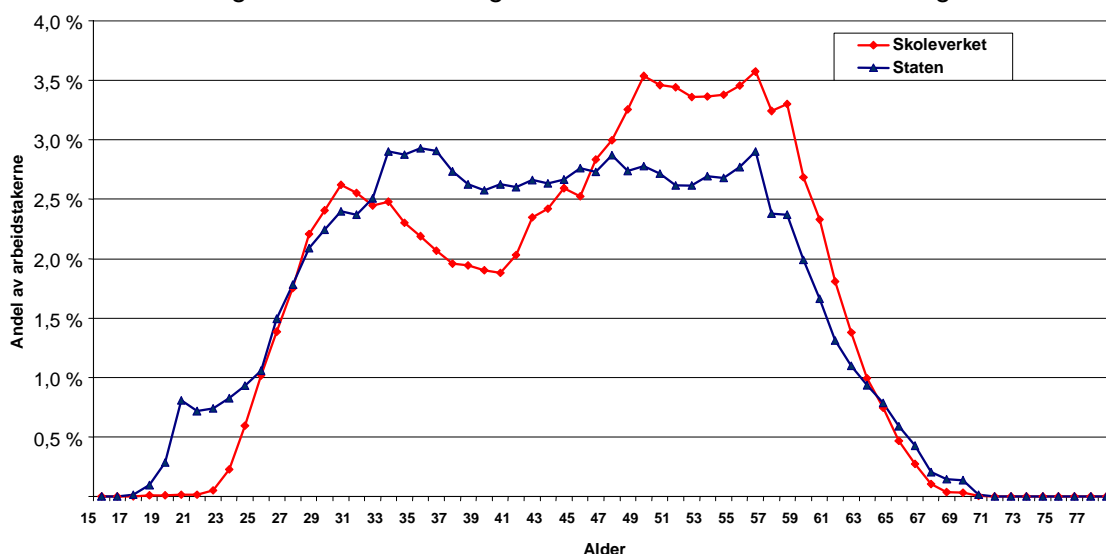
Andelen av nye uførepensjoner har gått vesentlig ned, og har som forventet gitt en vesentlig økning i gjennomsnittlig avgangsalder. Uførepensjonene utgjør likevel fortsatt nær halvparten av nye pensjoner. Dette viser at dersom en ønsker å øke pensjonsalderen, er det fremdeles i denne avgangsformen at utfordringen i hovedsak ligger. For å oppnå at en større andel av de som uførepensjoneres skal beholdes i arbeid må det legges til rette for at de som uførepensjoneres kan opprettholde sitt arbeidsforhold, og da er det neppe tvil om at det også må aksepteres et høyere sykefravær.

Den delen av undervisningspersonalet som ikke uførepensjoneres før de er 62 år, pensjoneres seg med AFP-pensjon så snart de kan etter denne alder. Dette viser at det er urealistisk å tro at en kan øke avgangsalderen til 70 eller 67 år, slik det ser ut til at er intensjonene i pensjonsutredningene.

I forbindelse med lønnsoppgjørene er det etter 2000 satt inn tiltak for å beholde seniorenne gjennom lettelser i arbeidsbyrde og markering av positive holdninger, bl.a. gjennom spesielle lønnstiltak. I enkelte kommuner og fylkeskommuner har det dessuten i tillegg vært gjort forsøk med andre personalpolitiske virkemidler for å beholde de eldre arbeidstakerne. Det ville derfor være interessant å få dokumentert i hvilken grad det er resultatene av denne innsatsen som nå synes som en nedgang i uførepensjoneringsen.

En undersøkelse over flere år, med sammenlikninger av kommuner/fylkeskommuner og med andre offentlige etater, vil kunne gi en slik dokumentasjon. De endringene vi nå har sett i arbeidsmarkedet, med arbeidsledighet også blant lærerne, vil imidlertid skape problemer ved at det igjen skjer holdningsendringer og press mot de eldre arbeidstakerne om avgang.

Figur 7. Aldersfordeling for arbeidstakerne i skoleverket og staten 2002

Den ujevne aldersfordelingen for lærerne, se figur 7, viser at skoleverket er inne i en periode med spesielle utfordringer når det gjelder avgang og rekruttering. I løpet av de nærmeste 8 årene vil det hvert år være ca. 3 300 lærere som passerer 60 år, dvs. til sammen ca. 26 000 i løpet av perioden. Med dagens pensjoneringsfrekvens for de som er eldre enn 60 år, vil de aller fleste av disse bli pensjonert i perioden. **Den kortsiktige politikken som en har sett i de siste årene, som har resultert i at nyutdannede går arbeidsledige og/eller har presset ut eldre arbeidstakere, er derfor uklok og perspektivløs.**

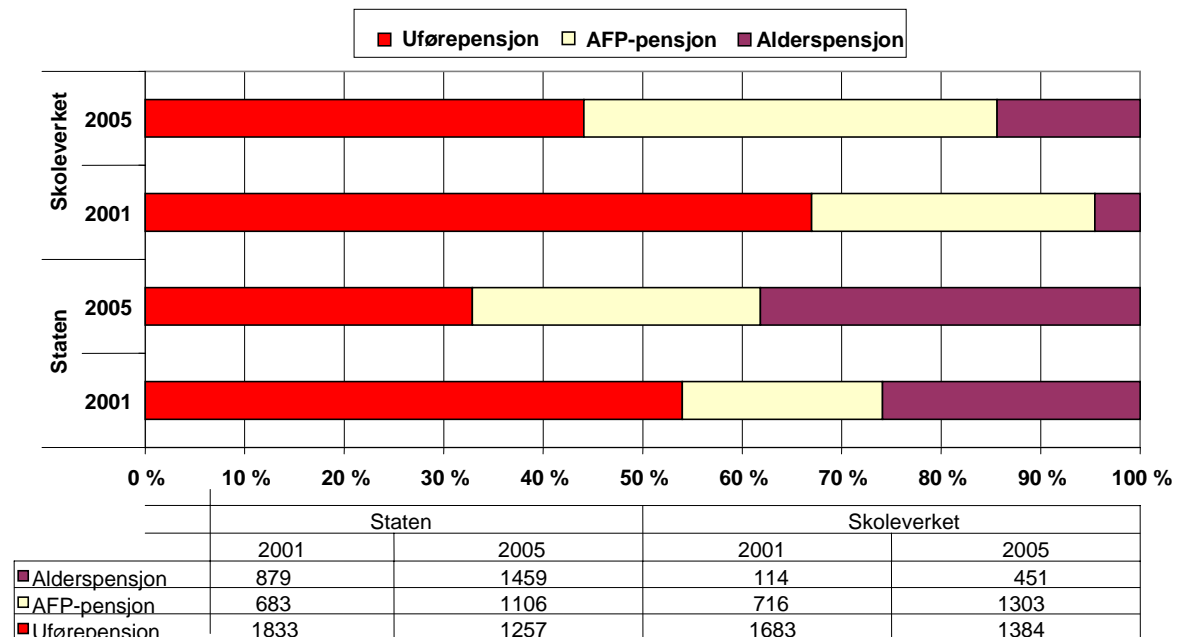
5. Er det endringer i forskjellene mellom pensjonsavgangen i skoleverket og staten?

I de tidligere kapitlene ble det vist følgende forskjeller mellom avgangsmønsteret i skoleverket og staten:

1. Det er en større andel av nye pensjonister som går av med uførepensjon og AFP-pensjon i skoleverket enn i staten.
2. Det er tilsvarende færre som går av med alderspensjon (5 % i skoleverket og 25 % i staten)

Figur 8 viser at det også er skjedd en endring i staten fra 2001 til 2005 med lavere andel uførepensjoner og høyere andel alderspensjoner og AFP-pensjoner. Bildet av forskjellene i avgangsformene mellom skoleverket og staten er dessuten utjevnet.

Figur 8. Fordelingene av pensjonsavgang i skoleverket og staten i 2001 og 2005

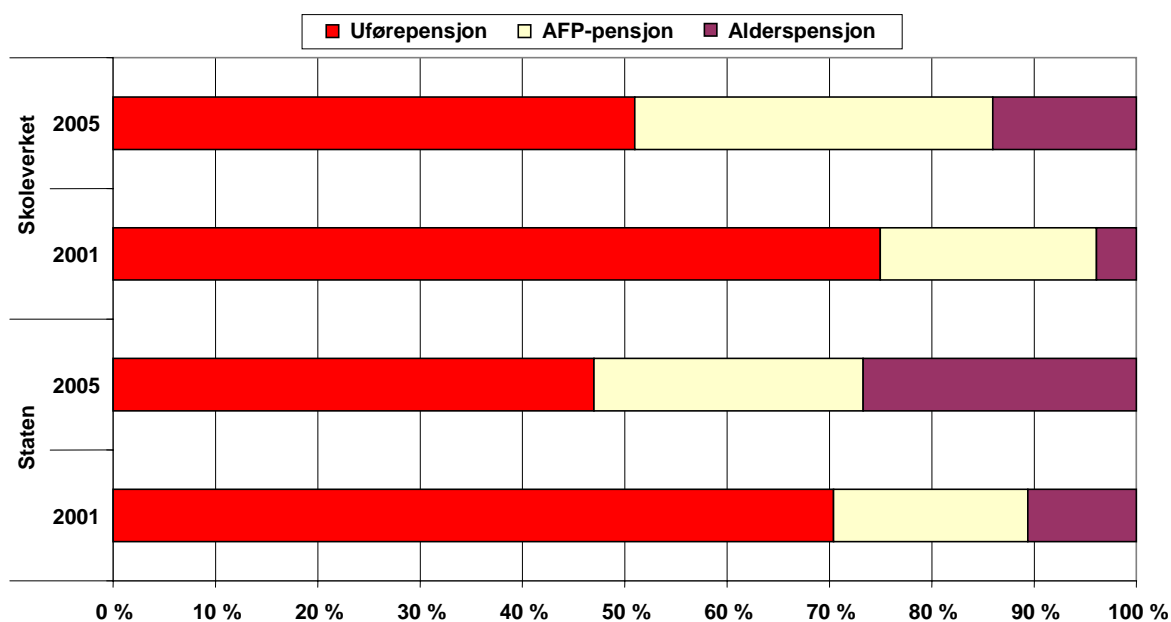
Forskjellene mellom staten og skoleverket i andelene av de ulike pensjonsformene kan delvis forklares med ulik andel kvinner og ulik aldersfordeling. Det er større andel kvinner i skoleverket enn i staten, og kvinner har generelt større hyppighet enn menn når det gjelder uførepensjonering. De eldre aldersgruppene, med høyere frekvens av uførepensjoneringer, er også sterkere representert i skoleverket enn i staten. En sammenlikning av fordelingen av pensjoner på aldersgruppene viser at det er flere som har anledning til å gå av tidligere, både med AFP og alderspensjon, i staten enn i skoleverket på grunn av særaldersgrenser.

Når 47 % av alderspensjonistene går av før 67 år og 17 % av AFP-pensjonene tas ut før 62 år i staten, påvirker dette selvsagt fordelingen mellom avgangsformene. Figur 8 viser likevel at

uførepensjonene har blitt redusert både i skolen og staten siden 2001, og at skolen nærmer seg statens nivå når det gjelder uførepensjonering i perioden fra 2001.

Ved å sammenlikne kvinnene i skoleverket og i staten, får en justert for disse ulikheter i totalpopulasjonen. Kvinnene har ikke så ulik aldersfordeling i de to etatene at denne faktoren er så vesentlig at den utlikner de synlige forskjellene. Resultatet av denne sammenlikningen er vist i figur 9.

Figur 9. Fordeling av avgangsform for kvinner i staten og skoleverket 2001 og 2005

Figur 9 viser at det er en nedgang i andelen av uførepensjoneringen både for kvinner i skoleverket og i staten på 24 % fra 2001 til 2005. Dette viser at de endringer som er skjedd i uførepensjoneringen er parallelle. Endringer i alderstrukturene kan ikke forklare disse endringene. Forskjellen på 4 % mellom staten og skoleverket er ikke større enn at det kan forklares med forskjellen i avgangsmulighetene. I staten er 24 % av avgangen med alderspensjon skjedd før 67 år og 14 % av AFP-avgangen før 62 år. I skoleverket har ikke noen grupper av kvinner denne muligheten til tidligere avgang.

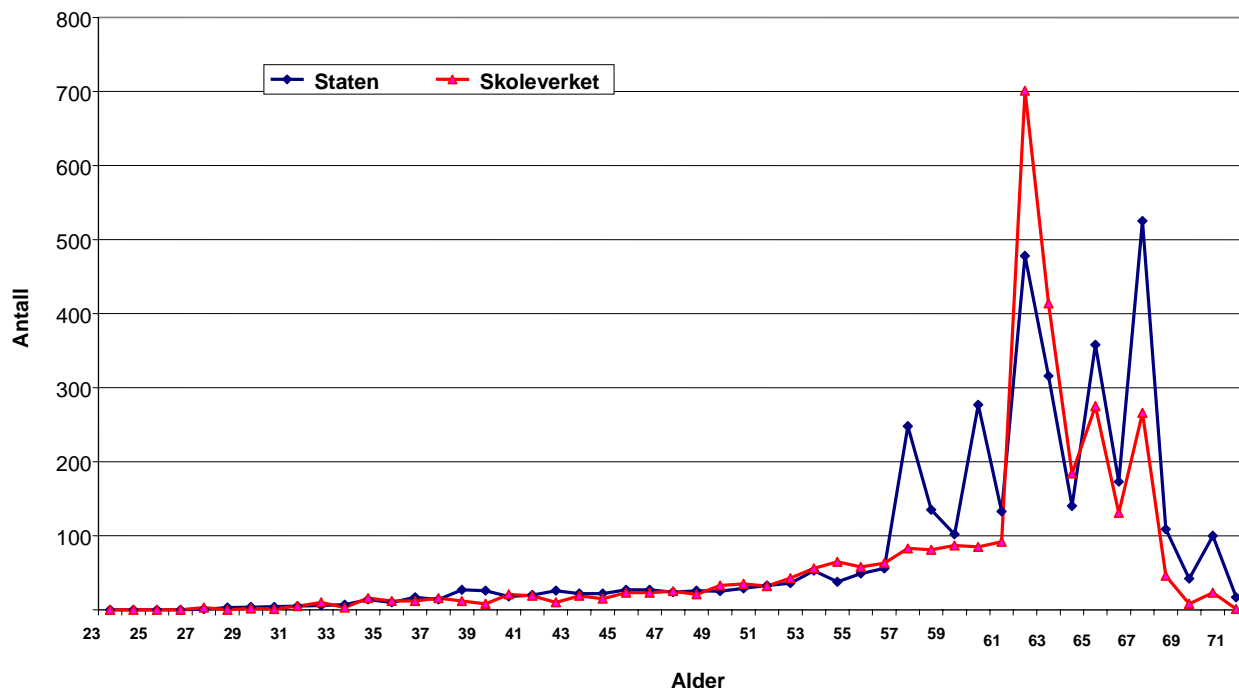
Andelen AFP-pensjonering av de nye pensjonene i skoleverket er noe høyere enn i staten, og forskjellen har økt noe fra 2001 til 2005. I 2005 er andelen for AFP av de nye pensjonene 26 % i staten og 35 % i skolen.

Samlet er det fremdeles 85 % av lærerne som går av før 67 år med en annen avgangsform enn alderspensjon. Dette viser at en pensjonsreform som ikke tar hensyn til dette enten vil påføre lærerne ulempen ved at de på grunn av belastningen må gå av med en lavere pensjon, eller de må stå i yrket noen ekstra slitsomme år før en senere avgang.

Generelt kan en forvente mindre behov for AFP-pensjon i staten enn i skoleverket på grunn av lavere aldersgrenser for enkelte arbeidstakergrupper i staten. I figur 10, som viser aldersfordelingen for antall nye pensjoner i skoleverket og staten i 2004, vises dette ved topper i avgangsprofilen for alderstrinnene 57/58 og 60/61 år. Dette er personer som har aldersgrenser på 60 og 63 år henholdsvis, og har kunnet gå av med pensjon inntil tre år tidligere.

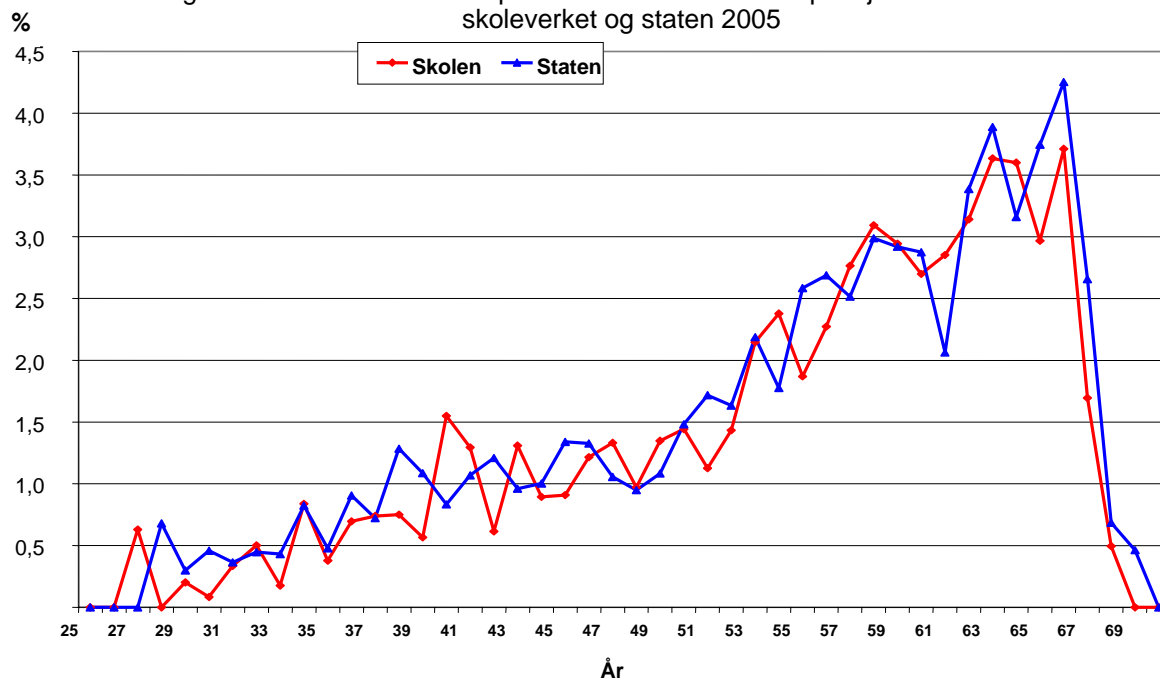
Denne muligheten er også noe av forklaringen på at det er høyere andel alderspensjonering i staten enn i skoleverket. Forskjellen i andelen uførepensjonering kan også forklares med denne muligheten for en del arbeidstakere i staten til å ta ut en tidligere alderspensjon.

Figur 10. Aldersfordeling av nye pensjoner i staten og i skoleverket i 2005

For å se nærmere på om det er forskjeller i avgangsmønsteret i 2005 for nye uførepensjoner i staten og skoleverket, kan en se på hvordan pensjonene er fordelt på alderstrinn sett i forhold til antall yrkesaktive kvinner i etatene på hvert alderstrinn. En slik sammenlikning er vist i figur 11.

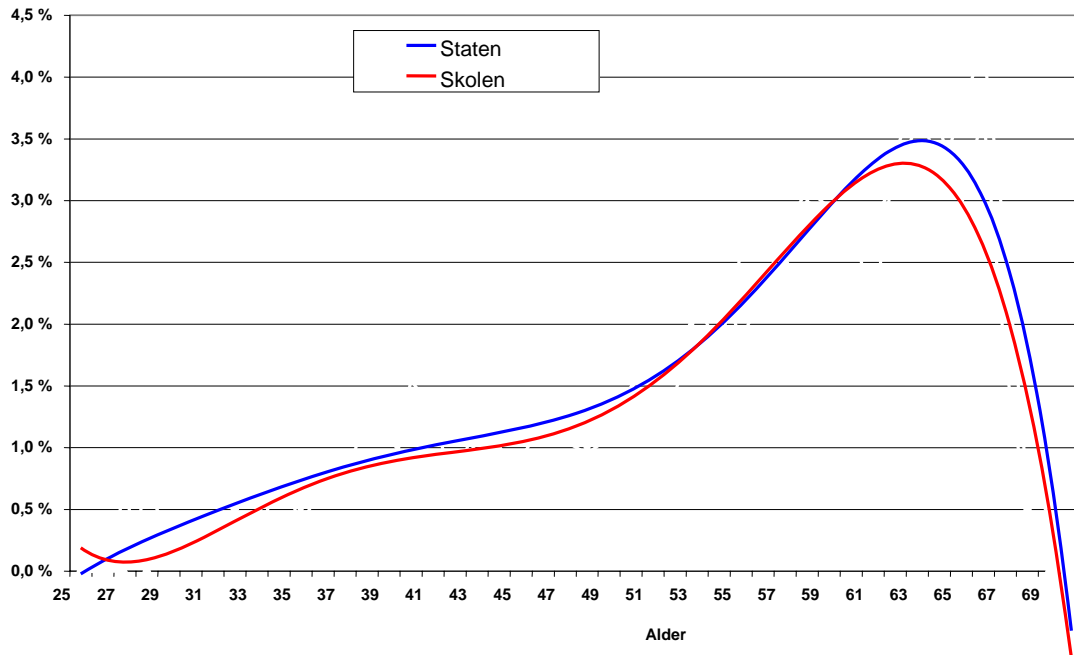
Figur 11. Andel av kvinnene på alderstrinnet som uførepensjoneres i skoleverket og staten 2005

Da tjenestemannsregisteret for skoleverket har opphørt etter overføringen til KS, og det ikke har vært mulig å få nye tilstrekkelig detaljerte tall etter 2002, er aldersprofilen for dette året forsøkt framskrevet til 2005 etter demografisk metodikk. Dette kan gi noe utslag med feil i de laveste og høyeste aldersgruppene, men i de midlere aldersgruppene er mobiliteten forholdsvis lav og gir et brukbart bilde av situasjonen.

Kurvene i figur 11 synes å bekrefte at frekvensen for uførepensjonering per alderstrinn er like i skolen og staten i 2005. Ved å benytte utjevningsskurver blir dette bekreftet i figur 12.

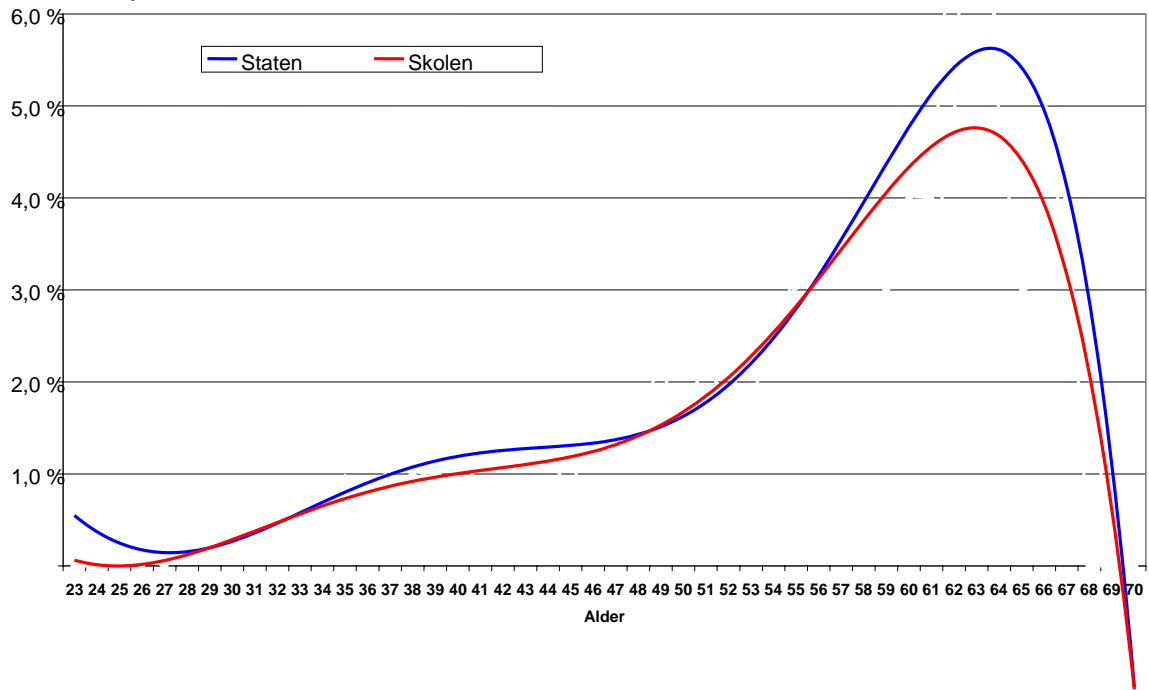
Figur 12 Andel av kvinnene på alderstrinnet som uførepensjoneres, utjevnete kurver 2005

Figur 12 viser at kvinnene i staten (i 2005) synes å uførepensjoneres noe hyppigere i aldersintervallet fram til 53 år. Videre fram til ca. 60 år er frekvensen for uførepensjonering lik, mens for kvinner over 60 år er det igjen høyere hyppighet av uførepensjonering i staten. Forskjellene er likevel så små at de ikke gir grunnlag for annen konklusjon enn at mønsteret for uførepensjonering i staten og skoleverket i hovedsak er like i 2005.

Figur 13 viser tilsvarende diagram for 2002.

Figur 13. Andelen av kvinnene på alderstrinnet som uførepensjoneres, utjevnete kurver. 2002

En sammenlikning av situasjonen for 2002 og 2005 indikerer og bekrefter at frekvensen av uførepensjoneringen i staten og skoleverket er blitt mer like i 2005.

